

A KIRÁLYLÁTOGATÁS EMLÉKE.*)

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Képviselő Tanács!

Dicsőségesen uralkodó cs. és apostoli Királyunk, *I. Ferencz József* Ő Felségének f. évi szept. 22-től 24-ig városunkat, Kolozsvárt szerencsétető legmagasabb látogatása alkalmából, vallásközönségünk részéről tett hódolati tisztelgés, valamint kolozsvári főtanodánknak ugyanezen alkalomból Ő Felsége által történt legkegyesebb meglátogatása oly események egyházi életünkben, a melyek önmagukban is, valamint nagyságuknál ugy ritkaságuknál fogva is helyet követelnek évkönyveinkben. De e mellett oly szép és megragadó mozzanatokban gazdag mindkét történeti tény, hogy azokat a lehető hüen megőrizni és utódaink számára is megörökíteni önmagunk és egyházunk iránti elmulaszthatatlan kötelesség.

E meggyőződéstől indítatva, megkísérlem azokat e jelentésem rendjén leírni. S ha tán előadásomban a szokottnál bővebb leszek, ha apróbb részletekre is kiterjeszkedem, mentsen ki a tárgy nagy jelentősége mely ellenállhatatlanul magával ragad s az a tudat, hogy mintegy festményen néha a legkisebb vonások domborítják ki a képet, ugy a leírásoknál is nem egyszer a legaprólékosabb dolgok is nagy jelentőséggel bírnak.

A Király Ő Felségének Kolozsvárt szerencsétető legmagasabb látogatása iránti elhatározása f. évi szept. 4-ikén Dicsőszentmártoni ekklézsiánkban tartott zsinati főtanácsunk előtt is már tudva levén,

*) A király látogatásáról egyházunkra vonatkozólag, nem adhatnánk jobb értesítést, mint ha közöljük Főt. Ferencz József püspök urnak e legmagasabb látogatásról az E. K. Tanácshoz 461—1887. U. P. számmal e czim alatt tett jelentését: „*I. Ferencz József* ő cs. és ap. Királyi Felségének az Unitárius vallásközönség részéről Kolozsvárt, 1887. évi szept. 23-án bemutatott hódolatáról és a kolozsvári unitárius főtanodának Ő Felsége által 1887. évi szept. 24-én történt legmagasabb meglátogatásáról az unitáriusok Egyházi Képviselő Tanácsához tett jelentés. Irta Ferencz József unitárius püspök, Fir. tanácsos.“ Mely érdekesen irt jelentést egész terjedelmében közölve, ugy hisszük, olvasóink örömmel fogják venni ugy is, mint kedves olvasmányt a jelenre, és ugy is, mint ez emlékezetes látogatásnak okmányát a jövőre.

legelső ülésében 6. sz. alatt meghatározta, hogy Ő Felsége legmagasabb Személye előtt egyházunk alattvalói hódolatát egy küldöttség által fogja bemutatni s e végre a küldöttséget ugyanezen ülésében meg is választotta, azon hozzáadással, hogy e küldöttséghez egyházunk világi és egyházi tagjai közül mások is csatlakozhatnak, a kik abban részt kívánnak venni. A küldöttség vezetésével pedig főgondnok Daniel Gábor urat és alólirt püspököt bizta meg.

Ő Felsége, ki szept. 22-én d. után 5 óra után kevéssel érkezett meg Déváról Kolozsvárra s a vasuti indóháztól a legfényesebb és leglelkesebb fogadtatás mellett kísértetett be szállására, a piacon levő báró Bánffy-palotába, ugyan e palotában fogadta más nap szept. 23-án délelőtt 10 órától kezdve az összes, számszerint 19, tisztelgő küldöttséget, melyek között egyházunk küldöttsége a 7-ik volt.

Küldöttségünk tagjai voltak:

a) világi részről: Dr. Berde Áron, főgondnok, egyetemi ny. r. tanár, a M. T. Akadémia I. tagja, Hajós János, m. kir. min. tanácsos, a Lipótrend lovag keresztese, a m.-országi és erdélyi földt. mentesítési alap-igazgatóságok elnöke, a Székely miv. és közgazdasági egyesület elnöke, főtanodai felügyelő gondnok, Szigeti Miklós, nyug. honvéd ezredes, Szigeti Sándor, tordai polgármester, ar.-tordaköri felügyelő gondnok, Gál Jenő, ügyvéd, országgyűlési képviselő, Veres Dénes, torda-aranyosmegyei alispán s a tordai köz. tanoda felügyelő gondnoka, Kénosi Sándor József, kir. közjegyző Déván, Jakab Gyula, udvarhelymegyei szolgabíró s egyházköri felügyelő gondnok, Kénosi Béla, udvarhelymegyei főjegyző, Tibáld Mihály, járásbíró Fogarason, f.-fejérvári felügy. gondnok, Molnár Sándor jogügyész, Berde Béla birtokos, Czákó László ügyvéd Tordáról, Dr. Ferencz Ákos, Kolozsvár városi árvaszéki ülnök, Dr. Veres Lajos városi alorvos, Zsakó János toroczkói postamester, Simon József toroczkói községi bíró, Tamási István toroczkói polgár.

b) Egyházi részről: Nagy Lajos egyh. főjegyző, Csegezi László ar.-tordaköri, Rédiger Árpád küküllőköri, Kelemen Albert marosköri, Török Áron f.-fejérvári esperesek, Kovács János főtanodai ig. tanár, Boros György papnöveldei tanár, Péterfi Dénes és Mózes András kolozsvári lelkészek és tanárok, Sándor Lajos h.-almási, Deák Miklós sepsi-köröspataki lelkészek. A püspökkel együtt 30-an.

Sajnosan kell megjegyeznem azt, hogy id. Daniel Gábor főgondnokunk, ki mint udvarhelymegyei főispán indítványozta, hogy az erdélyrészi összes törvényhatóságok küldöttségileg fejezzék ki hódolatukat a Király Ő Felségének Kolozsvárra léte alkalmával és zsinati

főtanácsunkon is az egyházi küldöttségben leendő részvételére is a legnagyobb örömmel készült, alig pár nappal a Királynak Kolozsvárra érkezése előtt családját ért sulyos csapás, nejének váratlanul bekövetkezett halála miatt, abban részt nem vehetett.

A küldöttség világi tagjai legnagyobb részben diszmagyarban, az egyháziak mindnyájan palástban jelentek meg.

A teremben, hol a Király a tisztelgő küldöttségeket fogadta, jelen volt Tiszta Kálmán miniszterelnök úr Ő Nagyméltósága is s a hová, midőn beléptünk és Ő Felségétől illő távolságban jobbról a papság, balról a világiak félkörben állást foglaltunk el, miközben egyenként mindnyájan meghajtottuk magunkat a Király előtt, a mit Ő Felsége is többszöri szives főhajtással viszonzott, én a következő üdvözlő beszédet mondtam:

Cs. és ap. Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk és Királyunk!

Mint az unitárius vallásközönség küldöttsége, annak megbizásából jelentünk meg Felséged legmagasabb színe előtt, hogy egyházunknak Felséged iránti törhetlen hűségét és legalázatosabb igaz hódolatát, erdélyi hazarészünket szerencsétlőt e legmagasabb látogatása alkalmából is kifejezzük.

Végtelen szerencséseseknek érezzük magunkat, hogy ezt épen itt e városban tehetjük meg, hol szent vallásunk tanai 300 év előtt először hirdették s bár nagy vizályok és sulyos megpróbáltatások után, de ma már a Szt.-István koronájához tartozó s Felséged jogara alatt levő összes országokban egyike a törvényesen bevett vallásoknak.

És ez kétszeres hálával tölt el Felséged iránt; mert szent vallásunknak ezen törvényesítése, mely 300 év előtt csak az erdélyi részekre szoritkozott, a Királyhágón tuli Magyarországon épen Felséged legbülcsebb atyai uralkodása alatt lett tényyé s gyakorlatilag is foganatosítva.

Számunk nem nagy; de a mennyiben mindnyájan székeleyek s így tősgyökeres magyarok vagyunk s Istent is csak e nyelven imádjuk egyszerű templomainkban, hazafias érzületére e hazában talán egyik egyház sem hivatkozhatik több joggal, mint a mienk.

E mély és igaz hazafiui érzettől lelkesítve, tiszta szívből kívánjuk, hogy Felséged élete hosszú, egészsége állandó, uralkodása dicső legyen s a felséges Ausztriai uralkodó Háznak fénye és hatalma az ez alatt élő népek és nemzetek boldogítására messze kiterjedjen az idők végtelen árján.

Fogadja Királyi Felséged az unitárius vallásközönségnek az én

igénytelenségem által e küldöttséggel kifejezett hódolatát szokott királyi kegyével s tartson meg engem, minket s egyházunkat továbbra is legmagasabb jó indulatának kedvezésében.“

Az üdvözlő beszédre, melyet egy általános „Éljen“-nel zártunk be, Ő Felsége a legjobb magyarsággal s észrevehető melegséggel a következő választ olvasta fel:

„Örömmel fogadom őszinte ragaszkodásukról tanushodó üdvözetüket és biztosítom Önöket, hogy habár hitsorsosaik ez országban más vallásbelieknél kevésbé is számosok, mégis atyai szívemhez ép oly közel állanak, mint amazok és hegyelmem irányukban mindenkor változatlan marad.“

Ekkor a Király a háta megett levő asztalra letévén a fennebbi választ tartalmazó iratot, egész közelbe hozzám lépdelt eme szavakkal: „*Rég nem láttam.*“ Én hivatkozva Ő Felségének 1876-ban tett n.-szebeni hasonló legmagasabb látogatására, a midőn épen püspökké választatásom után volt szerencsém a magam, s egyházunk hódolatát Ő Felségének akkor is a legnagyobb alázattal bemutatni Ő Felsége így szólott: „*Emlékszem.*“

Ezután egyházunkra vonatkozólag még egy néhány általános kérdést intézett hozzám Ő Felsége. Nevezetesen, hogy mely részében az országnak vannak számosabb hitközségeink? Mire midőn azt feleltem, hogy 107 egyházközségünk közül 106 az erdélyi részekben van s csak egy van a Királyhágón tuli részekben és pedig Buda-Pesten, Ő Felsége megjegyzé, hogy „*az csak az újabb időben keletkezett.*“

„Igen Felség — mondám — Budapesten csak 1881-ben állítottunk egy rendes lelkeszi állomást, tekintettel a Ministeriumnál alkalmazott és a Királyhágón tul szétszórtn élő hitsorsosainkra.“ Ekkor Ő Felsége mellettem álló Dr. Berde Áron ur felé fordulván, bemutattam őt, mint főgondnokunkat s egyszersmind egyetemi tanárt a helybeli Ferencz József nevet viselő m. kir. tudomány-egyetemnél.

A Király főgondnokunkhoz is több kérdést intézett egyházi állapotainkat illetőleg. Kérdezte, hogy „*van-e sok dolguk az egyházi ügyekkel?*“ Mire a főgondnok felelé: „*van Felség! de mindent megteszünk, a mit lehet.*“ Ezután kérdezte, hogy „*régen tanár-e már?*“ Mire a főgondnok felelve, elmondá, hogy kolozsvári főtanodánknál kezdte meg a tanárságot még a 40-es években s így már 40 évinél több, hogy tanár.

Következett Hajós János a sorban, a kit szintén bemutatva, mint min. tanácsost s kolozsvári főtanodánk felügyelő gondnokát, a Király hozzá is ezen szavakkal lépett: „*Rég nem láttam,*“ s egyuttal

kérdezte, hogy „*itt lakik-e?*“ Mire Hajós János így felelt: „Nem Felső, én Budapesten lakom, csak ez alkalomra jöttem Kolozsvárra, hogy mint a főtanoda egyik felügyelő gondnoka részt vegyek Felsőged iránti legmélyebb hódolatunk emez ünnepélyes bemutatásában.“

A Király tovább lépven, Hajós János mellett bemutattam Szigeti Miklós nyug. honvéd ezredest, ki honvédezeredesi egyenruhájával láthatólag magára vonta a Király figyelmét s ezt kérdezte: „*nem a szabadságot, hanem a nyugalományaiba tartozik?*“ „A nyugalományaiba Felső.“ „*Hol szolgált?*“ kérdé ezután a Király. „A 30-dik ezrednél Felső“ felelé Szigeti Miklós.

Következett Szigeti Sándor, kit szintén bemutatván, mint tordai polgármestert, Ő Felsőge azon kérdést intézte hozzá, hogy „*Tordán is vannak unitáriusok?*“ Mire kérdezett igenlő felelete után egymásután bemutattam Sándor József kir. közjegyző és Jakab Gyula udvarhelyköri felügyelő gondnok fiait. De észre véve, hogy a Király feltűnő érdekeltséggel nézi hátrább álló Simon József és Tamási István toroczkói népviseleti diszes öltözetben levő küldöttségi tagokat, reájuk mentem át a bemutatással. A Király, az első sorban állók félreállván, a toroczkói küldöttségi tagokhoz egészen közelökre ment. Látható kedves érzéssel nézte meg daliás szép termetüket, feltűnően különleges és diszes népies öltözetüket s azon kérdést intézte hozzájuk, hogy „*nagy-e községük?*“ Mire, midőn Simon József megmondá, hogy Toroczkónak 1400—1500 lakósa van, a kik kevésnek kivételével mind unitáriusok, én bátorságot vettem magamnak megemlíteni Toroczkót ez év folytán ért nagy szerencsétlenséget. Mire aztán néhány szóval előadtam a májusi tűzvészt, mely Toroczkó községének egy részét elhamvasztotta. „De — tevém hozzá azonnal — az a közrészvét, mely az egész hazában e derék község és annak lakóssai iránt nyilvánult, már teljesen begyógyította sebeiket.“ Egyszersmind hálás köszönettel emeltem ki azt is, hogy épen Ő Felsőge nyújtotta az első segílyt, 500 frt legfelsőbb kegyadományával.

Ő Felsőge meglegedését fejezvé ki, hogy a szerencsétlenség már enyhítve van, még ezen kérdést intézte a toroczkóiakhoz: „*volt-e jó termésük?*“ Mire Simon József mondá, hogy a mi kicsi termőföldjük van, az elég jól termett.

Ekkor a király a küldöttség jobb oldalára tekintett, a hol a küldöttség egyházi tagjai állottak s így szólva: „*papok is vannak*

itt?“ arra felé indult. Én követtem s bemutatam Nagy Lajos egyházi főjegyzőt.

„Az egyházkerület főjegyzője?“ kérde a király. „Igen Felség!“ mondá Nagy Lajos, „egyszersmind fanár is“ tevő hozzám.

„Tanár is?“ viszonzá a király s erre átment a beszélgetés papnöveldéinkre.

„Hát itt van a papnöveldé is?“ kérde Ő Felsége. „Itt“ felelök. „Négy éves tanfolyammal?“ kérde tovább. „Négy éves-sel“ mondám, „a mennyiben a negyedik évben szigorlatra kell készülniök a papnövendékeknek, melynek letétele előtt nem rendelhetők ki papoknak.“ „Hány papnövendék van?“ „Tizenhat papnövendék és hat papjelölt, a kik már a szigorlatot letették és papokká rendelhetők“, felelém. „Elég-e ennyi?“ kérde végre a Király. „Elég“ mondám, „mert évenként nekünk csak kéthárom lelkeszre van szükségünk.“

Ezután be lettek még mutatva Rédiger Árpád és Csegezi László esperesek. Előbbitől Ő Felsége azt kérdezte, hogy „Minő nagy a gyülekezete?“ utóbbitól, hogy „vannak-e Torda-Aranynsmegyében is unitárius híhközségek?“ Mire mindkettlen a megfelelő feleleteket megadván, a Király fejét meghajtotta előttünk, jeléül annak, hogy küldöttségünket elbocsátja. Mi is meghajolva eltávoztunk a királyi fogadtatásról oly kedves benyomásokkal, a minőket kibeszélni nem, csak érezni lehet mindazoknak, a kik valaha abban a szerencsében részesültek, hogy Ő Felsége előtt állhattak, királyi méltóságtól sugárzó és mégis bizalomébresztő jóságos tekintetét láthatták, édes magyar anyanyelvünknek zengzetes szavait ajkairól elhangzani hallották s minden közérdekű ügy iránti érdekelttségében, katonás, de azért nemes és meleg kérdezősködéseiben és beszélgetéseiben gyönyörködhettek.

Fogadtatásunk mintegy 10—15 perczet tarthatott.

* * *

Mielőtt már főtanodánknak Ő Felsége által történt legmagasabb látogatására átmennék, két dolgot még szükségesnek tartok kapcsolatosan feljegyezni.

Egyik az, hogy a király általi ünnepélyes fogadtatás sorrendje szerint az összes közép- és alsó tanintézetek tanári testületeinek küldöttsége külön tisztelegvén Ő Felsége előtt, e küldöttségben fő-

tanodánk részéről ig. tanár Kovács Jánossal, még Nagy Lajos és Boros György tanáraink vettek részt.

A másik az, hogy helyén látva a Királylyal együtt Kolozsvárt levő miniszterelnök urnál, T i s z a K á l m á n Ő Nagyméltóságánál is tisztelgés végett megjelenni, megtudakoztam, hogy ugyanaznap, midőn Ő Felsége előtt egyházunk hódolatát bemutattuk, elfogadják-e küldöttségünket? De a miniszterelnök ur folyton a király oldala mellett levén, míg az összes küldöttségek Ő Felségének bemutatták hódolatukat s ez csak délután 2 óra felé ért véget, elfogadásunk csak a következő napra helyeztetett kilátásba. Küldöttségünk tagjai közül azonban sept. 23-án este már sokan elutazván Kolozsvárról, e mellett másnap reggel nem tudván még az itt maradtakat is elég korán értesíteni, hogy mely időben fogadtatunk a miniszterelnök urtól, lehetetlen volt nagyobb számú küldöttséget összeállítanom. Mindazáltal sept. 24-én délelőtt 11 óra tájt Nagy Lajos egyh. főjegyző, Rédiger Árpád esperes, Tibáld Mihály köri felügyelő gondnok, Kovács Antal, Pap Mózes, Benczédi Gergely, Boros György tanárok, Péterfi Dénes és Mózes András lelkész tanárok, Molnár Sándor jogúgyész és Zsakó János egyh. tanácsossal megjelentünk T i s z a K á l m á n Ő Nagyméltóságánál, ennek szentegyház-utczaiban szállásán a Tisza-háznál s egy rövid beszédben mindenekelőtt örömemet fejezve ki, hogy ez alkalommal Ő Nagyméltóságát is városunkban tisztelhetjük, küldöttségünk s egész vallásközönségünk nevében megköszöntem, hogy a folyó tanévre kolozsvári főtanodánk is, főleg a miniszterelnök ur magas befolyásával, némi államsegélyben részesítettet s jövőre is kérve egyházunk iránti jóakarátát és támogatását, végül azon kérészerű óhajtásunkat nyilvánítottam, hogy mivel ez idő szerint a vallás és közoktatásügyi miniszteriumnál egy hitsorsosunk sincs alkalmazva, ezt pedig a felekezeti érdek mellett az állami közérdek is megkívánja, a mennyiben e miniszteriumnál, hol az egyházi és tanügyi tárgyak kezeltetnek, nem egyszer szükség lehet egyházunkat és iskoláinkat illető felvilágosításokra is, a melyeket csak egy azokkal teljesen ismeretes hitsorsosunk adhatja meg — mindezeknek tekintetbe vételével tehát méltóztatnék Ő Nagyméltósága kegyes lenni s ez ügyet magas figyelmére méltatva, valami utját és módját találni annak, hogy e miniszteriumhoz legalább egy hitsorsosunk alkalmaztassék.

A miniszterelnök ur erre adott válaszában megköszönte szives tisztelgésünket, biztosítván arról, hogy mint egyik protestáns testvér felekezetnek érdekeit, valamint eddig, úgy ezután is figyelmére mélt-

tatja. A mi azon óhajtásunkat illeti, hogy a vallás- és közoktatási ministeriumhoz egy hitsorsosunk neveztessek ki, ez irányban is kész segédkezet nyújtani. De hogy erre mikor és milyen módon nyilik alkalom, azt természetesen előre megmondani nem tudja.

Ezután bemutattatta magának küldöttségünk összes tagjait. A mi megtörténvén, a tisztelgés véget ért.

És most menjünk át ^{*} ^{*} főtanodánkknak Ő Felsége által történt legmagasabb meglátogatására. Ez esemény nemcsak egyedül áll eddig egyházi életünkben, de aligha még csak álmodtuk volna is, hogy ezt valaha megérjük s a legjobb esetben is nagy idő eltelik, a míg még ismétlődhetik. Királyoknak hódolni még volt eddig is alkalma egyházunknak. János Zsigmondot nem is említve, ki szintén meg volt koronázva s hozzá még unitárius, az egyetlen unitárius koronás fő volt; nem említve Erdély önálló fejedelemségi korszakából az erdélyi fejedelmeket, kiknek bizonyára nem egyszer tisztelegtek egyházunk akkori fejei, mint egy mult századbéli adat, emlékezetben van tartva, Agh István püspökünknek Kovácsi Tamás gen. notariuskkal II. József császárnál, ekkor még csak regensnél 1773-ban Kolozsvártt nyert kihallgatása és beszélgetése, valamint fennebb már érintve van, hogy 1876-ban épen jelenleg uralkodó Királyunknak N.-Szebenbe én is szerencsés voltam egyházunk hódolatát megvinni. De főtanodánk lépcsőjét Király még soha át nem lépte. E kiváló kegyben *I. Ferencz József* cs. és kir. apostoli Felsége részesítette először egyházunkat.

Ti, üldözött hitelődeink megdicsőült szellemei, kiket óvári első főtanodánkbnál királyi rescriptummal költöztettek, hogy ne mondjam vetettek ki 1693-ban, kiktől piaczsori második főtanodánkat 1716-ban katonai karhatalommal s így az akkor országló Felség akarásával vették el, mosolygó arczczal tekinthettek le mireánk, kikhez a mi királyunk most a szeretet és kegy éltető meleg sugaraival közelik. Legyetek áldva tőlünk a kitartó küzdelemért, melyet szent vallásunkért kiállottatok! És mondjatok áldást ti is velünk együtt Apostoli Királyunkra, ki nemcsak hódolatunkat elfogadja, de im, maga is leereszkedik hozzánk s harmadik főtanodánkat legmagasabb látogatásával szerencséselteti.

Ő Felsége szept. 24-én d. u. 1/24 órakor érkezett meg főtanodánkhoz, balján Tisza Kálmán miniszterelnök ural, a Mária-Valéria árvaháztól egy udvari fogaton. Előtte egy kocsiban báró Jósika Sá-

muel Kolozsmegye és Kolozsvár sz. kir. városa főispánja és Albach Géza Kolozsvár városa polgármestere, kíséretében Paar gr. altábornagy főhadsegéd, Freund őrnagy szárnysegéddel és még egy pár katonai személylyel. A főtanoda előtti tért nagyszámu nép lepte el, várva a király megérkezését, a kik között Deák Pál városi főkapitány két lovas városszolgával nyitattott utat a király és kísérete fogatainak. A főtanoda, valamint a szembe levő házsor ablakai is telve voltak diszes nőközönséggel, a kik a királyt meglátni jöttek. A főtanoda kapujában, melyet egy szép transparent ékesített Magyarország koronás czimerével, e felirattal:

*„Egy Istenünk, egy királyunk,
Ezt szeretjük, azt imádjuk.“*

Kövári László a m. t. Akadémia levelező tagja, főtanodai felügyelő gondnok, Kovács János ig. tanár, Kovácsi Antal, Pap Mózes, Nagy Lajos, Benczédi Gergely, Péterfi Dénes, Ulár Pál, Boros György, Mózes András rendes tanárok és lelkészek, dr. Bartók István, Benedek Áron, Kövári Endre pót-, és szaktanárok, Kanyaró Ferencz, Borbély György s.-tanárok, Molnár Sándor, Kövári Mihály, Filep István, Tibáld Mihály, Jánosi Gergely, Bágyi Kálmán és még több egyházi tanácsos, két sorban állva várták velem együtt Ó Felségét, kit kocsijából leszállva, egy néhány szóval üdvözöltem, mire a király jóságos tekintettel így szólt: *„Örömmel jöttem, hogy e tanintézetet is meglátogossam“* s ezzel baljára állva, beléptünk a főtanodába, követve a miniszterelnök ur és a királyi kísérettől, a kikhez a felügyelő gondnok, tanárok és egyh. tanácsosok csatlakoztak.

A mint a főtanoda kapujának lépcsőjét átléptük, első kérdése a Királynak hozzám e volt: *„A szentegyház itt a szomszédban szintén az unitáriusoké?“* „Igen felség, az a mi templomunk“ felelém. Ezután a főtanoda építési ideje után tudakozódott, mire elmondtam, hogy e helyen már a mult száz elején meg volt főtanodánk, de a mostani épület csak e száz elején 1806-ban lett teljesen bevégezve egy nagy jóltevőnk, Zsuki László hagyományának segítségével.

Ezzel felérkeztünk az első emeleti folyosóra, mely a főtanodai nagy hallterembe vezet s a mely zöld lombokkal és virágokkal volt diszítve. A folyosón meglehetősen hideg légvonat volt s a király, kit én hajadon fővel kísértem, felszólított, hogy tegyem fel kalapomat. Én azonban megköszöntem e kegyet s hajadon fővel maradtam és kísértem be a nagy hallterembe az udvaron sorba felállított tanuló ifjuság harsány éljenzése mellett.

A nagy hallteremben egyéb diszítés nem volt, mint O Felségének Kővári Endre képirónk által festett és jól sikerült mellképe díszes aranyos keretben, zöld lombfüzérrel megkoszoruzva.

A mint a Király a hallterembe belépett, levette fővegét s most én esedeztem annak fején tartásáért. De itt a Király se tette fel fővegét, hanem széttekintve s látva a szószéket és orgonát, kérde, hogy „*istenitiszteletre is használják e helyet?*“ „Igen Felség“ felelém s aztán elmondtam, hogy papnövendékeink itt gyakoroltatnak az egyházi szolgálatra, e mellett, ha templomunkban esetleg valami ok miatt nem tarthatunk istenitiszteletet, akkor azt is itt tartjuk meg. Itt tartatnak a közvizsgálatok is, valamint a nagyobb iskolai ünnepélyek. E teremmel Ő Felsége igen megelégedve látszott lenni.

Innen a szomszédos könyvtárba mentünk, a hol a Király ismét levette fővegét s én ismét kértem annak fején tartását. Ekkor hozám fordulva így szólt: „*tegye fel hát maga is!*“ „Ha Felséged parancsolja — mondám — engedelmével én is felteszem“ s ezután csakugyan kalappal a fejemen maradtam én is.

A könyvtár első szobájában megjegyzé, hogy „*ezek mind régi könyvek?*“ Valóban úgy is levén, helybenhagyólag feleltem megjegyzésére. A második szobában rámutatva a bölöni Farkas Sándor és Brassai Sámuel mellszobraikra, elmondtam, hogy e szobában levő könyvek jobbára ezen két hitrokonunknak adománya, kik közül bölöni Farkas Sándor az első észak-amerikai utazó volt hazánkból 1832-ből, Brassai Sámuel pedig ma is él s egyik derék isk. felügyelő gondnokunk. „*Tudós?*“ tevé hozzá a Király. „*Szaporítják-e a könyvtárt?*“ kérdé ekkor, mire elmondtam, hogy van egy kevés alapítványunk a könyvtár szaporítására is, a mit épen bölöni Farkas Sándor, meg Augusztinovics Pál, egy másik jóltevőnk hagytak, de nagyobb része a könyveknek ma is egyesek adományából szaporodik. S ezzel épen a harmadik szobába érkezhén, mondám, hogy az abban levő könyvek a fal körül mind egy más elhunyt hitrokonunk, Gedő József adománya. Mire a Király így szólt: „*Szép, csak ezek a szobák igen kicsik és sötétek.*“ Fájdalom, a Király e megjegyzését nagyon is helyben kellett hagynom nekem is.

A harmadik könyvtári szobából a második emeletre felvezető csigalépcsőhöz érkezve, így szóltam Ő Felségéhez: „E lépcsőn, mely a második emeleten levő könyvtári helyiséget ezzel összeköti, nem fárasztom fel Felségedet, pedig óhajtottam volna megmutatni különösen az ott elhelyezve levő angol és amerikai unitárius könyve-

ket, melyeket ezen hitrokonaink küldöttek meg nekünk s most is küldenek.“

A Király erre érdekléssel kezdett kérdezősködni az angol és amerikai unitáriusokról s meglepetve látszott lenni, mikor azoknak jelenléte ny létszámára hivatkoztunk s megemlítettük, hogy Londonban több mint 20, Bostonban pedig éppen 32 templomuk van.

Ekkor egy néhány becsesebb művet mutattunk meg Ő Felségének Boros György tanár és könyvtárnokkal; u. m.: Kolozsvár városának összeírását 1453-ból, a Dávid Ferencz prédikációs könyvét, a szombatosok énekeskönyvét, a Sylvester-féle új-testamentumot, a Heltai-féle bibliát, a gradualékból egy pár szebb példányt stb., melyeket a Király érdekléssel nézett meg, különösen a város összeírását 1453-ból s kérdezte, hogy az „*magyarul van írva?*“ mire megmondtam, hogy latinul. Ezt a kérdést más könyvek megmutatásánál is ismételte, a mikre a tényálláshoz képest feleltem meg. Ő Felsége ismételtén megjegyezte, hogy „*a helyiség nem igen alkalmas,*“ a mit én most azzal igyekeztem enyhíteni, hogy a könyvek számára és azoknak becsére hivatkoztam, mondván, hogy könyvtárunk több, mint 30000 kötetből áll s igen becses szakmunkákat birunk a tudományok minden ágaiból.

A könyvtárból kilépve kérdést intéztem Ő Felségéhez, hogy miután tanintézetünkben benlakás van, ha parancsolja vagy egy lakszobát is megtekinthetünk. A Király ez iránti óhaját nyilvánítván, benyitottam a lépcsővel szemben levő 15. számú szobába, mely teljesen rendben volt ugyan, csak az ablakban állott egy néhány nő, a kik a Királyt jöttek onnan megnézni. Már ajkamon volt a megjegyzés, hogy a Királyhoz így szóljak: „Felség! ezek a hölgyek nem tanulók, csak a Felséged kegyes tekintetében vágytak gyönyörködni.“ De a Király hihetőleg azért, hogy engem is, az ott levő nőket is kimentse a zavarból, azonnal kérdezősködni kezdett a benlakásról, s hogy hányan laknak az intézetben, hogy étkeznek, stb. Mikre a lakszobába velünk szintén bejött Kovács János ig. tanár, a kit aztán be is mutattam Ő Felségének, részletesen megfelelvén, egy karikás ágyat is kihuzott, hogy megmutassa, hogy nevedednek nálunk a szegény sorsu tanulók. Ő Felsége látszólagos mosolylyal tekintett az egyszerű karikás vaságyra szegényes ágyneműivel.

Most a Király vagy egy tanterem megtekintése iránti akaratát nyilvánítá. Leindultunk a földszintre. A lépcsőn lefelé menve így szólt: „*A tanárok jók-e?*“ „Szakképzett tanáraink vannak Felség — felelém — kik közül a régebbiek német-

országi akadémiákon, az újabbak Angliában tanultak. Ilyen jelenleg 4 van főtanodánknál, a kik mindnyájan beszélik az angol nyelvet is.“

Ez utóbbi értesitésem láthatólag meglepte Ő felségét, mert bizonyos gyorsasággal mondá: „*Angliában?*“ Es ekkor a lehető legrovidebben elmondám az angol- és amerikai unitáriusokkal való összeköttetésünket: megismerttettem előbbiekről Londonban fentartott alapítványi helylyel egy magyar unitárius tanuló számára; előadtam, hogy az angolok segélyével Londonban mindig van egy tanuló, a kit aztán onnan hazakerülve, vagy tanárnak, vagy papnak alkalmazunk, a mint a szükség kívánja s képességök engedi.

„*Papjaik is vannak, a kik Londonban tanultak?*“ „*Vannak Felsőség,*“ felelém, „*s papnöveldeinkben az angol nyelv kötelezett tantárgy.*“ S ezzel a földszinten levő 28. számú tanteremhez érkeztünk, a hová belépve Ő Felsőége a szintén belépő miniszterelnök urhoz fordulva s egyenesen hozzá intézve szavait, mondá: „*Az unitárius tanárok közül többen tudnak angolul is.*“ A miniszterelnök erre szintén „igen“-nel feelve, a maga részéről is hozzátette, hogy vallásközönségünk az angol és amerikai unitáriusokkal jó viszonyban van s csakugyan tanáraink közül többen tudnak angolul. Erre aztán a szintén mellettünk levő Kovács János ig. tanár Londonban tanulásáról s 1882-ben, mint egyházunk küldötte Amerikában tett utazásáról, huzamosabb tartózkodásáról szólott részletesebben.

Ő Felsőége ekkor még kérdésbe tevén, hogy az „*itteni egyetemen s jelesen a tanárképezdében nincsenek-e tanulóink?*“ Midőn erre is megfeleltem, értesítvén Ő Felsőégét, hogy a helybeli egyetemen és a tanárképezdében is mindig van unitárius tanuló is, megtekintette a tanterem berendezését s a mint a padokat nézegette, Kovács János ig. tanár azon felvilágosítására, hogy azok 20 évesek, így szólt: „*elég jó és tisztességes állapotban vannak.*“ Ugyanekkor Ő Felsőége a tanulók létszáma után tudakozódván, az ig. tanár elmondá, hogy főtanodánkban az elemi iskolával együtt jelenleg 352 tanuló van felvéve, a kik közül unitárius 214, ev. református 32, ágost. hitv. 19, r. kath. 41, g. kath. 10, gör keleti 3 és Mózes vallású 33.

Innen a természettani és vegytani tanterem felé indultunk a főtanoda udvarán keresztül. Az itt felállított ifjuság, kiken a Király látható megleléssel és jóságos mosolylyal járatta körül tekintetét, lelkesen megéljenezte Ő Felsőégét, mi közben a középen álló 5 magyar ruhás papnövendék a kezökben levő nemzeti lobogókat Ő Felsőége előtt csinosan meghajtották.

Az ifjuság lelkes éljenzése elhangzása után a Király így szólt hozzám: „*A reformátusok és unitáriusok között ugy-e nem nagy a különbség?*“ „Nem Felség, de lényeges“ — felelém. „*Mi az?*“ kérdé ekkor. „Az, hogy az unitáriusok nem hiszik a Szentháromságot, a melyet a reformátusok épen úgy vallanak, mint a katolikusok“ mondám. „*Ez hát a legfőbb különbség?*“ viszonzá erre a király s ezzel véget is ért ez egyetlen dogmatikai kérdés.

A természettani és vegytani szertárokát Benczédi Gergely szaktanár bemutatván, Ő Felsége különösen a meglehetősen gazdag ásványgyűjteményt szemlélte meg. „*Igen szép*“ mondá. „*Csak a helyiségek szűkek*“, jegyzé meg kijövet, a mit aztán a miniszterelnök ur is ismételt. Bizony e megjegyzésre mi sem mondhattunk egyebet, mint ezt magunk is érezzük. A mint aztán onnan is kijöttünk, s ismét az udvarra jutottunk, Kovács János ig. tanár a főtanoda szomszédságában levő régi püspöki lakra mutatott s elmondá, hogy az az épület most októberben az iskolához csatoltatik s akkor tágasabb helyiség lesz a gyűjtemények számára is.

Az udvarra kijöve Ő Felsége ismét végig tekintett a tanuló ifjuságon s a sorfal végén álló kis fiukhoz közeledve, azt kérdezte az igazgatótól: „*Hát ezek is tanulók?*“ „Igen Felség, elemi osztályos tanulók“ felelé az ig. tanár. „*De nem hálnak az iskolában?*“ mondá Ő Felsége. Mire az igazgató felvilágosítást adott, hogy azok városi gyermekek, szülőiknél hálnak s csak órákra járnak fel.

Ekkor Ő Felségét egyházi tanácstermünkbe bevezetve, először is püspökeinknek és jóltevőinknek itt elhelyezett arczképeire mutatam. Egy néhányat név szerint is megneveztem. A többek között Richmond Anna amerikai jóltevőnk arczképére mutatva, elmondám, hogy e nő amerikából 25.000 forint alapítványt tett főtanodánkhoz egy tanári szék fentartására. Mit Ő Felsége látható érdekeltséggel hallgatott meg s általában figyelemmel szemlélte meg az arczképeket. Megmutattuk Dávid Ferencz első püspökünk székének utánzatát. A tanácssterem asztalán elhelyezett régibb jegyzőkönyvek közül Kovácsi Antal közigazgatási jegyző bemutatta legelső jegyzőkönyvünket, megjegyezvén, hogy az 1588-ban kezdetett. Végül felkértem Ő Felségét, hogy ha nem lenne terhére, kegyeskedjék e mai, reánk nézve örökre felejtethetlen legmagasabb látogatása emlékeül felséges nevét Aranykönyvünkbe beírni.

„*Örömet*“, mondá Ő Felsége s az asztalhoz közeledett, melyen

Jakab Elek afia által a jótévk neveinek beírására ajándékozott Aranykönyv e czélra ki volt téve. Ő Felsége lehuzta jobb kezéről a keztyűt, kivette csiptető szemüvegét s azt feltéve, mondá: „*Én már csak így tudok írni.*“ Ekkor leült az asztal mellé helyezett székre, Boros György tanár kezébe adta az általa megmártott s e czélra szerzett tollát s az Aranykönyv 5-ik lapján e bevezető sorok után, melyeket előre beírtunk volt: „*Ő császári és apostoli királyi Felsége I. Ferencz József legkegyelmesebb Urunk és Királyunk legmagasabb látogatása emlékeül. Kolozsvárrt, 1887-ben szeptember 24-én.*“ Ő Felsége a legszébb kézvonásokkal beírta királyi nevét: *Ferencz József.* S a mint ezt elvégezve a székről felkelt, hozzám fordulva így szól: „*Ez a maga neve.*“

Őszintén megvallom, hogy Ő Felségének e reám nézve egészen váratlan, nemesen leereszkedő, mondhatni bizalmas jellegű nyilatkozata a legnagyobb zavarba hozott. Eddig minden kérdésére kész voltam a felelettel. Most nem tudtam hirtelen mit szóljak. Azzal tisztában voltam, hogy Királyljal állok szemben, a ki ha hozzám leereszkedik is, nem szabad elfelejtkezmem, hogy mily magasán áll felettem. Tréfás feleletet tehát nem adhatok. Valami szépet kellene mondanom. Nem egy gondolat meg is villant fejemben. Bámulatos, hogy néha egy pillanat alatt mennyi munkát végez az agy. De egyik gondolatot sem találtam elég jónak, vagy nem tudtam egészen hirtelen kidomborítani. Végre is mélyen meghajtottam magamat s gyöngéd mosolyljal körülbelől ezt mondtam: „*A név valóban az enyém is, de ez csak egygyel több ok arra, hogy a Felségedét annál nagyobb tiszteletben tartsam.*“ Lehet, hogy meglepetésemben nem épen ezen szavakkal s nem is ilyen tisztán és érthetően fejeztem ki magamat. De a gondolat ez volt s ezt akartam mondani. Ha most felelhetnék Ő Felségének nemesen leereszkedő megjegyzésére, tán így szólanék: „*A név Felség, való hogy az enyém is, csakhogy az én nevemet nem azzal a tollal írják, melylyel Felséged irt, mert azzal még senki sem irt és nem is fog írni; e tollat a mai nagy nap emlékeül legbecsesebb eréklyéink közé tesszük el.*“ A mit ezennel bátor is vagyok indítványozni a Mltsgs és Főt. E. K. Tanácsnak.*

Előbbi elfogultságomat végre legyőzve, a legmélyebb hálával köszöntem meg Ő Felségének magas kegyét, hogy a mi főtanodán-

*) Meg is történt. A toll, melylyel a Király nevét az Aranykönyvbe beírta, örök-emlékül elhelyeztetett.
F. J.

kat is legmagasabb látogatásával szerencsétlente. „Főtanodánk külső ábrázata — mondám a többek között — bizonyára nem nagyon vonzó és berendezése sem felel meg teljesen sem a kor igényeinek, sem a mi észwényképünknek. Fájdalom, szegénységünket a lobogókkal és lombfüzérékkel sem tudjuk eltakarni. De a szent könyv szerint nem a test, hanem a lélek a fő. S hogy főtanodánkban a lelket, a szellemet legjobb erőnk és tehetségünk szerint fentartjuk és ápoljuk, hogy mindent megteszünk arra nézve, hogy főtanodánkban a tanuló ifjúságból jó hazafiakat, derék honpolgárokat és buzgó keresztényeket formáljunk és neveljünk, a kik az Istent mindig féljék s Magyarország koronás királya előtt mindig a legtisztább hazafiui hűséggel meghódoljanak — arról biztosítjuk Felségedet.“

Ekkor Ő Felsége egyenként bemutatvatván magának a főtanoda jelenlevő előjáróságát és tanárait, így szólt: „*Köszönöm a szíves fogadtatást. Kívánom, hogy haladjanak,*“ s ezzel főtanodánkból eltávozott. Mindnyájan kikisértük az utcára az udvari fogatig, hol még egyszer mélyen meghajtottuk magunkat. Ő Felsége Tisza miniszterelnök urral a kocsiba felülve, szintén katonásan köszönt nekünk. Erre főtanodánkba lett belépésétől számítva 18 perczre kíséretével együtt elrobogott s mi vissza maradtunk a királyi látogatás varázs erejének legmélyebb s bizonyára örökre feljthatetlen benyomásaival. Én azonban az nap estvéli 6 órára a legfelsőbb udvari ebédre is hivatalos levén, még egyszer abban a kitünő szerencsében részesültem, hogy Ő Felsége közelében lehettem.

Ez alkalommal az ebéd utáni szokásos cercle-nél Ő Felsége engem is legmagasabb megszólításával kitüntetni kegyeskedett, ezen kérdést intézvén hozzám, hogy: „*szoktam-e utazni is a kerületben?*“ Én a gyakorlatban levő püspöki vizsgálatokra hivatkoztam, elmondva, hogy évenként mindig meg szoktam néhány hitközséget látogatni. Végül még megkérdezte, hogy: „*az erdélyi részekben vannak-e mindenütt hitközségeink?*“ Mire szintén a tényálláshoz képest feleltem, mely szerint legnagyobb része hitközségeinknek a Székelyföldön, különösen Udvarhelymegyében vannak, a régi Szászföldön egy sincs s a régi magyar megyékben is kevés.

E l. f. udvari ebéden egyházunk tagjai közül jelen voltak még Paget János birtokos, Dr. Gálffy Eudre honvéd törzsorvos és Veres Dénes torda-ar.-megyei alispán.

Ez nap este 9 órakor Ő Felsége fogadtatásához hasonló lelkesedése mellett a polgárságnak, a helybeli és vidéki nagyszámu közönségnek, városunkat elhagyta és Budapestre utazott.

Mltsgs és főt. E. K. Tanács! jelentésemet, melyben a Király Ő Felsége előtt tett hódolati tisztelegésünket, valamint főtanodának Ő Felsége által történt legmagasabb látogatását a lehető hűen és részletesen előadni igyekeztem, ezzel bezárom. Legyen szabad azonban még egy pár észrevételt tennem, melyek közül egyik eljárásomra vonatkozik, a másik ehhez kapcsolva buzdítás lenne egész vallás-közönségünkhez.

A mi az elsőt illeti, nem lehetetlen, hogy sokak lelkében felmerülhet az a kérdés, a mi engem is kísértett, hogy vajjon ezt a ritka szerencsés pillanatot, melyben Ő Felsége főtanodánkat legmagasabb látogatásával szerencséseltette, nem lehetett és nem kellett volna-e felhasználni arra is, hogy főtanodánk történetéről s általában egyházunk viszontagság teljes multjáról, jelesen mult százbeli sérelmeinkről s jelen nyomasztó helyzetünkről is legalább említést tegyek Ő Felsége előtt. Én azonban ezt nem tettem, sőt készakarva ki is kerültem minden ilyenmü kitérést, egyszer illemi, másodszor önbecsérzeti szempontból. Mert az illemi szempont azt parancsolta, hogy csak azokra feleljek, a miket a Király kérdez, s ugyancsak az illem szabályaival éltem volna vissza, ha a Királynak főtanodánk meglátogatására fordítható rövid idejére tekintettel nem leszek s Ő Felségét esetleg egyházunk s főtanodánk történetének részletesebb előadásával fárasztani s kiszámított utjában késleltetni csak meg is kísérlem. De az önbecsérzet is tiltotta nekem sebeinkre mutatni, vagy szegénységünk miatt keseregni. Inkább óhajtván Ő Felségét arról győzni meg, hogy mi is számot teszünk Magyarországon s ha szegénységgel küzdünk is, de kétségbe esve nem vagyunk, mint állapotaink feletti panaszokkal ostromolva, úgy mutatni be magunkat, mint a kiknek nincs bizalmunk magunkhoz.

És eljárásomat illető e magam igazolásához füződik megjegyzésem második ága, melyet buzdításnak mondtam.

Ha Ő Felsége főtanodánk meglátogatásával, összehasonlítva azt más nagyobb és fényesebb tanintézetekkel, nem is szerezhett magának nagyon ragyogó képeket, de atyai indulatáról irántunk teljesen meg lehetünk győződve, mert fogyatkozásainkat, a hiányokat is, mint a könyvtár, a természettani és vegytani szertárra vonatkozó megjegyzéseit is, hogy azok sötétek és szűkek, oly gyöngéden és oly jóakaratulag adta tudtunkra, mintha velünk együtt érezte volna, hogy ennek nem mi, hanem szegénységünk az oka. Ha megfeddett és megdorgált volna, azt mondanám, segítsen hát rajta. De így, hogy szeretettel és biztatólag szólott hozzánk, azt mondom, hogy kétsze-

rezzük meg egyházunk és iskolánk iránti buzgóságunkat és áldozatkészségünket. E királyi látogatással még inkább meggyőződhattünk mi is arról, hogy bizony főtanodánk körül is még sok tenni valónk van. Ő Felsege bucsú-szavai: „Kivánom, hogy haladjanak“ csengjen szüntelen füleinkbe. Bizonyára, nem azt kívánta ezzel értésünkre adni, hogy nincs velünk megelégedve, hiszen a nagy hallteremről, a könyvtár belértékéről, az ásványgyűjteményről s főleg tanáraink képzettségéről elismeréssel és örömmel nyilatkozott. De hát mikor és hol nem kívánhat Ő Felsege haladást? Melyik testület és intézet az, a mely a czélt már elérte és többre nem kell igyekeznie? Én a Felség e királyi szavaiban egyházunk és vallásunk törvényesítésének egy újabb szentesítésére ismerek. Én ezt azon kijelentésnek tekintem, hogy a mi haladásunknak és boldogulásunknak utjába többé nem áll a hatalom. Bátran küzdhetünk és igyekezhetünk a cél felé. Szolgáljon erre nekünk buzdításul a királyi bucsúszó is: „haladjanak.“ Ne adjuk át magunkat annak a szerencsétlen gondolatnak, hogy hiszen régen is csak így s még így se voltunk. Hanem mozdítsunk meg minden követ s hordjunk össze minden porszemet egyházunk épületének megszilárdításához, a kor által megkövetelt berendezéséhez és díszítéséhez, hogy ha Királyunkat még egyszer körünkben tisztelhetjük, vagy utódaink abban a szerencsében részesülnek, hogy királyokat láthatnak még főtanodánk falai között, akkor még zöld lombfüzérekre és virágokra se legyen szükség annak ékessége és fényessége mellett:

Isten legyen segítségünk!

* * *

Mindezeknek kiegészítésül álljon itt végül a „Kolozsvár“ czimű napilap 1887. sept. 23-iki 222. számában megjelent Királyunk Ő Felségét üdvözlő következő cikkem:*)

ÜDV A KIRÁLYNAK!

„Magyarországon mindenütt és mindenkinek ünnep a király megjelenése. Ünnep Erdélyszerte is, s mi boldogok vagyunk, hogy felséges királyunkat pár napig itt tudhatjuk, itt láthatjuk falaink között.

*) E cikket a „Kolozsvár“ t. szerkesztője Petelei István úr felhívására irtam s a róm. kath. egyház részéről Dr. Éltés Károly, apát, az ev. ref. egyház részéről Szász Domokos, erdélyi ev. ref. püspök urak által irt hasonló czimű cikkekkel egyidejűleg jelent meg a „Kolozsvár“ fenn megnevezett számában

Mintha rég várt napok fénye és dicsősége sugároznék minden arczon! Mintha a fellobogózott házak magasabbak lennének, s a kunyhók is kiemelkedtek volna! Mintha a tornyok büszkébben tekintenének le a kidiszesített utcákra, melyeken szokatlan emberár hullámszik. Élet, elevenség, mozgás és zaj mindenfelé. Kolozsvár ünnepet ül. Mert királyát falai között tisztelheti.

Legyen hát szivből üdvözölve minden szivtől apostoli királyunk, ki nekünk e szép és maradandó emlékü hazafias ünnepet legmagasabb megjelenésével megszerezni kegyes volt. Legyen megáldva Istenből a gondolatért is, hogy országos nagy és sok gondjai között nekünk is alkalmat nyújtott királyi kegyében közvetlen gyönyörködni. Itt mulatása pedig tegye még szilárdabbá azt a kapcsolatot, mely a trónt és nemzetet annyi válság és megpróbáltatás után — hiszszük Isten után — ma már elválhatlanul összeforrasztotta.

És éppen e meggyőződéssé vált hit az, a mi főleg határtalan nagygyá és tiszteltté teszi előttünk ő Felségének legmagasabb személyét.

Igaz, hogy a királyi méltóság magában is nagyság, s a korona fénye mindenkinek tiszteletet parancsol. De e nagyság és fény hidegen hagy, ha nem járul hozzájuk a léleknek ama nemessége és a szivnek ama jósága, melyek egyedül adják meg még a királyoknak is valódi nagyságukat, s teszik őket országaik és népeik méltó büszkeségévé, határtalan tiszteletüknek és ragaszkodásuknak e földön legfőbb tárgyaivá.

Ily büszkeségünk, tiszteletünknek és ragaszkodásunknak ily ki-bezélhetetlen nagy és dicső tárgya nekünk a mi dicsőségesen uralkodó apostoli Királyunknak felséges Személye, a kinek nemcsak királyi méltósága előtt hajlunk meg hidegen, nemcsak koronája fényének, melyet fején hord s hatalma erejének, melylyel felettünk rendelkezik, hódolunk pusztán alattvalói hűségéből és kötelességből, hanem a kit szeretünk és tisztelünk, ragaszkodásunk és hódolatunk igaz melegségével veszünk körül, mint a költő szerint legelső magyar embert, mint a ki a királyi méltóságot a lélek-nemességgel párosítja s koronájának fényét, uralkodói palástjának biborát páratlan szivjósággal, alattvalói iránti önfeláldozással ékesíti.

Istené legyen a dicsőség! hazánk Szent István, első apostoli királyunk óta nem egy királyára lehet büszke. De osztatlanabb szeretettel alig dicsekedhetett valamelyikük, mint *1-ső Ferencz József*, jelenleg dicsőségesen uralkodó apostoli Királyunk. Uralkodása egy oly korszakot nyitott meg hazánk ezer éves történetében, melyben

teljesedésbe látjuk menni ama jós igéket: „Magyarország nem volt, de lesz.“ Alkotmányunk helyreállítása, a magyar állameszme megszilárdítása, a tudomány és művészet, az ipar és kereskedelem ujabbkori fejlődése, a vallás-egyenlőség ténye és még végtelen hosszú sora azoknak a tényezőknél, a melyek a nemzeti jóllétet és közmívelődést biztosítják, mind az Ő királyi bölcsességét hirdetik s nagy lelkének és nemes szívének hangosan kiáltó tanubizonyosságai. Királyunk útja ezért diadalút a Kárpátok között s a négy folyó mentén mindenütt kelettől nyugatig és déltől északig.

Ezért siet Ő Felségének erdélyi részünket szerencsétlőtől e magas látogatása alkalmából hódolatát bemutatni e hazarész összes lakossága. Ezért ül most hazafiúi érzelmektől lelkesedve ünnepet Kolozsvár városa, e buzgó és szent imává olvadva össze mindnyájunk vágya és óhaja:

Magyarország apostoli királyát, hazánk és a magyar nemzet s általában népei boldogítására, Isten soká éltesse!“

Melyek után vagyok a Mltgs. és főt. Egyházi Képviseelő Tanácsnak

Kolozsvártt, 1887. September hó 28-án

kész szolgálja

FERENCZ JÓZSEF.
unitárius püspök.

KÜLFÖLDI LEVELEZÉS.

I.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1887. sept.

(A türelmi rendelet kiadása századik évfordulójának megünneplése a Cevennek közt 1887. aug. 14. és a Front-Morte téren emelt emlékoszlop. Nagy francia irók: Cousin V. Simon Gyulától.)

Szerkesztő Ur!

A francia prótestánsokra nézve 1787. november hónapja oly idő, melyre örömet szállanak vissza emlékezetükben. Nem azért, mintha az akkor kiadott türelmi rendelet a protestánsok jogos igényeit kielégítette volna, mert az nem engedte meg, hogy szabadon gyakorolhassák vallásukat, de legalább megengedett annyit, hogy éljenek és polgárjoguk legyen Franciaországban. Azok után a rettenetes üldözések után, melyeket IV. Henrik halála óta kellett elszenvedniök, ez is vigasztalólag hatott az ő keserves helyzetükben. Mert még ennyit is csak nagy fáradtság és küzdelem után sikerült a ministereknek, köztük Rulhieres-nek és Breteuil-nek a Lafayette, Malesherbes és Rabant-St.-Etienne támogatásával XVI-ik Lajostól kieszközölni. A rendelet 1-ső pontja különben eléggé jelzi a király valódi szándékait a protestánsokkal szemben, mert az azt mondja: „Az apostoli római katolikus vallás fogja csak egyedül a nyilvános isteni tisztelet jogát a mi királyságunkban élvezni.“ De megengedte, hogy létezessenek és ez akkor sok volt s az idő már hajnalodott, mikor mind több jogot nyertek vissza, s végre teljes vallásszabadságukat.

A létezés eme jogát, melyet az 1787-iki rendelet elismert, ünnepelni jöttek össze Dél-Franciaországban a protestánsok, éppen azokon a helyeken, hol a vallási harczok a legkegyetlenebbek, a válásért vívott csaták a legvéresebbek voltak, a Cevennek közt, hol az ellenállást a leghosszasabban birták, hol néhány huguenotta vezér valóban bámulatos hősi tetteket vitt véghez, legyőzhetetlen